

ანთროპოეკოლოგიური პრობლემა ქართული ლიტერატურის კონტექსტში

ურდულაშვილი ლ.

ივ. ჯავახიშვილის სახ. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

ანოტაცია: თავისი არსებობისა და განვითარების მრავალსაუკუნოვან ისტორიაში ცივილიზებული საზოგადოება ქმნიდა სამეცნიერო და კულტურულ პროგრესს. საზოგადოებრივ მეცნიერებათა სხვადასხვა დარგის წარმოშობა და თანამედროვეობის სიმალემდე აყვანა ანთროპოეკოლოგიის უმნიშვნელოვანესი მიღწევაა. ადამიანის გონებრივ შესაძლებლობათა გამოვლენის სპექტრი ფართოა და უაღრესად მნიშვნელოვანი საზოგადოებრივი წინსვლისათვის. არის დარგები, რომლებიც სამეცნიერო-კულტუროლოგიური არსებობის ხანგრძლივ პერიოდს მოიცავს., რასაც ვერ ვიტყვით ისეთ სფეროზე, რომელსაც ეკოლოგია ჰქვია.

საკვანძო სიტყვები: ანთროპოეკოლოგია, ქართული ლიტერატურა.

როგორც სპეციალურ ლიტერატურაშია მითითებული, პირველად 1866 წელს გერმანელმა მეცნიერმა ჰეკელმა გამოიყენა სიტყვა „ეკოლოგია“. ეს მეცნიერება შეისწავლის ორგანიზმებისა და გარემოს ურთიერთდამოკიდებულებას. თვით ეკოლოგიის ცნება მრავალი მიმართულებითა და ასპექტით კვლევის საგანია. ჩვენთვის ამჯერად საინტერესოა ის წახნაგი, რომელსაც ანთროპოეკოლოგია წარმოადგენს, რაც გულისხმობს კონკრეტულად ადამიანის, როგორც უმნიშვნელოვანესი ბიოსოციალური ფაქტორის, როლს გარესამყაროზე. ამასვე უკავშირდება ეკოლოგიური ეთიკის ცნებაც.

სამართლიანად შენიშნულია, რომ საზოგადოებრივი ფორმაციების ცვლასთან და, შესაბამისად, სულიერ-კულტურულ განვითარებასთან ერთად, იცვლებოდა ეთიკური შეხედულებებიც, რაც აისახებოდა კიდევ გარკვეულ მსოფლმხედველობათა კონტექსტში. პირველი ფილოსოფიური შეხედულებანიც სწორედ ბუნებაზე ფიქრის საფუძველზე ჩამოყალიბდა.

როგორც ცნობილი მკვლევარი მ. ფოგტი მიუთითებს, დროთა განმავლობაში, რაოდენ საკვირველიც არ უნდა იყოს, პირველყოფილი ველური ბუნება გახდა ადამიანის ზრუნვის ობიექტი. თავისთავადი სახით ბუნება არსებობდა მანამ, სანამ ადამიანი მოეფლინებოდა სამყაროს. ბიბლიური შესაქმის მისტერია ადამიანს ბუნების შემდგომ შექმნილ არსებად ასახელებს. წმინდა მაქსიმე აღმსარებლის შრომათა ინტერპრეტაციისას, მიტროპოლიტი იოანე ზიზიულასი ბრძანებს, რომ: „ჰქონდა რა თავისუფლება ადამიანს თავისი კოსმოლოგიური მისიის შესრულებისას, მან უარყო შეესრულებინა იგი, რასაც მოჰყვა ტრაგიკული შედეგები როგორც თავად მისთვის, ასევე მთელი შესაქმისათვის. მას შემდეგ ბუნებას საფრთხე ემუქრება სწორედ მისგან, ვისაც დაევალა მისი დაცვა და ზრუნვა მისი წარმატებისათვის, ანუ ადამიანისაგან“.

ცივილიზაციის ქრონოტოპულ მსვლელობაში ადამიანის სასიცოცხლო გარემომ იერსახე შეიცვალა. მისი პირველქმნილი სახე ადამიანმა შეცვალა თავისი ნებისა და სურვილისამებრ, ანუ სხვანაირად რომ ვთქვათ, ბიოსფერო გარდაიქმნა ნოოსფეროდ. ბუნებამ „კულტურული“ სახე მიიღო. და თავისი არქეტიპული სახიდან ცივილიზაციის ქმნილებად

გარდაიქცა. როგორც პროფ. რევაზ სირაძე აღნიშნავს თავის ნაშრომში „ქართული კულტურის საფუძვლები“, „ადამიანი აღმოჩნდა არაბუნებრივ „კულტურულ“ ატმოსფეროში, როგორც „მოვლილი“ ხეები დიდ ქალაქებში“. თუმცა, აქვე მეცნიერი საგულისხმო მსჯელობას აგრძელებს და აცხადებს, რომ „მაღალცივილიზებული ჯერ კიდევ არ ნიშნავს მაღალ კულტურას. რადგან სუპერცივილიზებული სამყარო კულტურას ამყარებს არა ზნეობრივ ნორმებზე, არამედ იურიდიულ კანონებზე“. სწორედ აქ თავს იჩენს ისეთი მტკივნეული საკითხი, როგორცაა ადამიანის ეთიკური მიმართება ბუნებასთან. ბუნების ხელყოფა გულისხმობს სხვა ადამიანის უფლებათა შეზღავანებას, მათი უფლებების ხელყოფას, ვისაც სურვილი აქვს დატკბეს ბუნების მშვენიერებით და მიიღოს მისგან ესთეტიკური სიამოვნება. კულტურული ადამიანი ვერ დაამყარებს ბუნებასთან არაეთიკურ, ასე ვთქვათ, უკულტურო დამოკიდებულებას, ვინაიდან თითოეული პიროვნების შინა-სახე, სულიერი „მე“ სწორედ მისი პირად-ინდივიდუალური კულტურის მაჩვენებელია. ესაა უნარი, სულიერ ფასეულობად აღიქვას ადამიანმა მის გარშემო მყოფი თუნდაც უსულო მატერიალური ბუნების მოვლენები თუ საგნები. თუ სახეობრივი ყოფიერების კონცეფციას მივუსადაგებთ ასეთ აზროვნებას, მაშინ იდეაში ყველაფერი რაღაცის პირველსახეა, თითოეული საგანი გარკვეული იდეის გამოვლინებაა. „ყველა საგანსა და მოვლენას აქვს თავისი „შინა-სახე“, იგივე შინა არსი საგნისა. ესაა მისი სული“. (რ. სირაძე).

საინტერესოა, როგორი ლიტერატურული კონცეპტებით თვალსაჩინოვდება სულიერი სამყაროს ეკოლოგია ქართულ ქრისტიანულ მწერლობაში მისი სახეცვლილების ცალკეულ ეტაპზე?

ქართული მედიევალური კულტურის ადრეულ ხანაში, მხედველობაში გვაქვს აგიოგრაფიული მწერლობის საწყისი პერიოდი, ტექსტებში არ ჩანს ან ძალზე უმნიშვნელოდ შემოდის თხრობაში ბუნება – ისიც მხოლოდ თავისთავადი, განყენებული სახით. „შუმანიკის წამებაში“ იაკობ ხუცესი მხოლოდ ჰერეთის ბუნების აღწერით ივარგლება, რათა აღნიშნული მხარის მძიმე კლიმატური პირობების ჩვენებით უფრო შთამბეჭდავი გახადოს დედოფლის მოწამებრივი ღვაწლი და სარწმუნოებრივი თავდადება. „აბოს წამებაში“ საერთოდ არ გვხვდება ბუნების სურათი, „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრებაში“ ხანძთის ბუნების აღწერა გარკვეულ მიზნებს ემსახურება და თითქმის არაფერი აქვს საერთო პერსონაჟთა სულიერ სამყაროსთან. განსხვავებულია რუსთველის, როგორც რენესანსულად მოაზროვნე ავტორის, დამოკიდებულება აღნიშნულ საკითხთან მიმართებით.

რუსთველის მხატვრული სამყაროს წარმომადგენლები რენესანსული ანთროპოლოგიის აზროვნებით აღბეჭდილი პიროვნებანი არიან. „ვეფხისტყაოსნის“ ავტორის ნაღვაწში ბუნება მნიშვნელობს თავისთავადი არსითაც და ჩანს პერსონაჟთა მიმართებაც გარესამყაროსადმი. სამეცნიერო ლიტერატურაში მართებულადაა შენიშნული, რომ ისინი სწორედ სამეფო პალატებიდან შორს, ბუნების წიაღში ავლენენ თავიანთ პიროვნულ სახასიათო შტრიხებს, რაინდულ თვისებებს, ადამიანურ სისუსტე-სიმდიერეს. განსაკუთრებით შთამბეჭდავია პოემის ის პასაჟი, სადაც ავთანდილის გულშიჩამწვდომი სიმღერის ხმაზე „სმენად მხეცნი მოვიდიან“, „წყლით ქვანიცა გამოსხდიან“. გმირის ეს ღაღადისი განიფინება მთელ სამყაროში, ჰორიზონტალურ და ვერტიკალურ სივრცეში, ის ზეცას სწვდება და კვლავ მიწას უბრუნდება ჯვარსახოვნების პრინციპით. ამიტომ ავთანდილი არ არის მარტო, ის გარემომცველი ბუნების განუყოფელი ნაწილია, ერთი მთლიანობის შემადგენელი ინდივიდი. ალბათ არ არის შემთხვევითი ის ფაქტიც, რომ უცხო მოყმის გამოჩენაც ბუნების წიაღში, წყლის პირას ხდება. დამწუხრებულ ტარიელს მთელი ბუნება თანაუგრძნობს.

რუსთველის შემდგომ პერიოდში ვითარება ამ მხრივ კიდევ უფრო სხვაგვარ რეფლექსიას იძენს. დავით გურამიშვილის „დავითიანში“ ჩართული პოემა „ქაცვია მწყემსი“ ამ კუთხით ახლებურ გააზრებას სთავაზობს მკითხველს. მთლიანად აქსიოლოგიურ ფასეულობებზე ორიენტირებული შემოქმედების ამ ნაწილს მსჭვალავს უბრალოების ღირებულების შეგრძნება, რაც თავისთავად ნიშნავს ადამიანის პირველარსისკენ სწრაფვას,

ღვთის მიერ ქმნილ გარემოში დაბრუნების სურვილს. ბუკოლიკური ხასიათის პოემა „ქაცვია მწყემსის“ იდეურ-ესთეტიკურ მრწამსს ზუსტად ესადაგება მ. ფოგტის მიერ გამოთქმული შემდეგი მოსაზრება: „ველურ ბუნებაში ჩვენს თავშივე ვეძებთ ერთდროულად დაკარგულ გზას ბუნებისაკენ და შინაგან თავისუფლებას, რომელიც გამოხატავს ნოსტალგიას დაკარგული სამოთხისა. ნოსტალგიის ყველაზე ცნობილი პროტოტიპი ჰარმონიული ბუნების დაკარგვის გამო არის პასტორალური ლანდშაფტი, რომელიც იდეალიზირებული იყო ჯერ კიდევ ანტიკურ ხელოვნებასა და ლიტერატურაში.“ წარმოდგენილი დისკურსი დავით გურამიშვილის ბიბლიური სახისმეტყველებით გაჯერებული შემოქმედების იდეური განზოგადებაა, რომელიც ამ შედეგის ჰერმენევტიკული წაკითხვის საშუალებას იძლევა.

ბუნების უნივერსალური ენის არსებობას გრძნობს და აღიარებს რომანტიკოსი ნ. ბარათაშვილი, როდესაც ამბობს: „მწამს, რომ არს ენა რამ საიდუმლო უსაკოთა და უსულთ შორის.“

ბინდისას შეწყვეტილმა საზარელმა ომმა განთიადის ბრწყინვალე იდილიაში კვლავ უნდა შეძრას ულამაზესი და ჰარმონიული სამყარო. გრიგოლ ორბელიანი, დატყვევებული ვარდისფრად მოელვარე ალიონის ხილვით, შემფოთებით სვამს რიტორიკულ შეკითხვას: „კაცს რად სურს სისხლი კაცისა?“

ადამიანის სულიერი სამყაროს ეკოლოგიაზე მსჯელობისას უპირველესად ამოიზიდება გენიალური ვაჟას ფიგურა. დიდი ხნის განმავლობაში სამეცნიერო შრომებსა თუ სასწავლო დაწესებულებებში განიხილავდნენ ბუნებას ვაჟას შემოქმედებაში. უნდა ითქვას, რომ საკითხის დასმა მართებულაა ამგვარად-ვაჟა და ბუნება.

ვაჟა-ფშაველას კოსმოსოფიაში ბუნების როლი ხაზგასმულად გამოკვეთილია და ის აყვანილია გრძნობად-სულიერ რეგისტრში. ვაჟას, როგორც უდიდესი ჰუმანისტის, საყოველთაო ურთიერთსიყვარულისაკენ სწრაფვის წადილი სათავეს იღებს განსულიერებული ბუნებიდან. ვაჟასთან ბუნება ის ფენომენია, რომელიც ღმერთის მიერ არის შექმნილი. გენიოსი პოეტი მასში დიალექტიკის უდიდეს კანონს ჭვრეტს. ბუნება თან მბრძანებელია თავისი თავისა, როგორც თავისუფალი ნების გამოხატველი ამ სამყაროში, თან კიდევ მონურად ემორჩილება საკუთარ თავს. ისიც კი, რაც ბუნებაში მოსაწონი და ლამაზი არ არის, ღვთის ნებით ხდება. ვაჟასთვის ამ ულამაზობასაც თავისი ხიბლი და ესთეტიკა აქვს: „მაინც კი ლამაზი არის, მაინც სიტურფით ჰყვავისა“. პოეტი ადამიანთა ენაზე ამეტყველებს მთის წყაროს და შვლის ნუკრს, ხმელ წიფელსა და ქუჩს, ფრინველებსა და ტყის ბინადრებს, მოლოდინით დადლილ მთებსა და სალ კლდეს... ეს არის ვაჟას ეთიკური მრწამსის გამოხატულება პირველქმნილი ბუნების მიმართ. ეს არის მისი მხატვრულ-ესთეტიკური სამყარო, მისი პიროვნული მიმართება თითოეულ უსულო საგანთან. ისინი ცხოვრების შემადგენელი განუყოფელი ნაწილია, რომელთაც, ვაჟას აზრით, აქვთ ფიქრიც, იდეაც, გრძნობაც, ოცნებაც. თუმცა ვაჟას რეფლექსიით, სიკვდილით ისჯება ის, ვინც ბუნების იგავმიუწვდომელ საიდუმლოში ჩაწვდომას ისურვებს გველისმჭამელის მსგავსად. ამით ვაჟა გვაფრთხილებს, რომ ბუნების იდუმალთმეტყველება დაურღვეველი და ხელშეუხებელი უნდა დარჩეს კაცთა მოდგმისათვის. მასში შეჭრისა და უხეშად ჩარევის უფლება თვით სამყაროს გვირგვინად შექმნილ ადამის ძესაც არ გააჩნია. „რაც უნდა განვითარების უმაღლეს საფეხურს მიადწიოს კაცობრიობის ცხოვრებამ, მაინც მასში უნდა სჩანდეს ისევ ბუნება საერთოდ. ჩვენ ბუნებაში ვართ, იგი ჩვენშია“. (ვაჟა-ფშაველა, „სად არის პოეზია?“).

ვაჟას მსოფლხედვით, ის, რაც ბუნებაში უკეთური ხდება, მაინც სიკეთის ზეობას ემსახურება. ეს რწმენა ვაჟას ქრისტიანულ მსოფლგანცდას ეფუძნება. როგორც ბოროტებას არსი არ გააჩნია, მხოლოდ სიკეთეა სუბსტანციის მქონე, ასევე ვაჟას ხედვით, ბუნებაშიც.

თანამედროვე პროზის დიდოსტატი რევაზ ინანიშვილი თავის ერთ შესანიშნავ მოთხრობაში „მუხა“, საკუთრივ მისთვის დამახასიათებელი ენობრივ-სტილური სიღრმით გადმოგვცემს, თუ როგორ დაუსახიჩრეს მონადირეებმა გული ხეს ტყვიებით. გარკვეული დროის შემდეგ, შვილიშვილთან ერთად მუხასთან მისული უკვე ხანდაზმული მამაკაცი,

გაოცებისაგან გაოგნდა. ბებერ ხეს ნატყვიარ გულში ულამაზესი ყვავილები ამოსვლოდა. კვლავ სიცოცხლის შუქით ელვარებდა ოდესღაც შეუბრალებლად დაცხრილული ხე.

გვახსენდება „ქრისტიანული ეთიკის“ ავტორის, ნორმან გეიზლერის სიტყვები: „...ღმერთია შემოქმედი და ადამიანია დამცველი ამ დიდებული და მშვენიერი ქვეყნიერებისა და რომ ჩვენი მოვალეობაა, გავუფრთხილდეთ და არა გავძარცვოთ, შევინახოთ და არა დავაბინძუროთ ის. ჩვენ დედამიწის დამცველებად უნდა ვიქცეთ და თუ არ დავიცავთ მას, მაშინ არც დედამიწა დაგვიცავს ჩვენ“.

ეს აზრი მსჭვალავს კლასიკური თუ თანამედროვე ქართული ლიტერატურის სააზროვნო ნაკადს და აფიქრებს მკითხველსაც სულიერი სამყაროს ეკოლოგიის ძალზე აქტუალურ და სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვან პრობლემაზე.

ლიტერატურა

1. ბებურიშვილი ლ. ეთიკური პრობლემა ვაჟა-ფშაველას შემოქმედებაში. // თბილისი, „მერიდიანი“, 2018.
2. გეიზლერი ნ. ქრისტიანული ეთიკა. // თბილისი, 2003.
3. დობორჯგინიძე ბ. ბუნება და ადამიანი ვაჟა-ფშაველას შემოქმედებაში. თბილისი, საქ. მეცნიერებათა აკადემია, 1962.
4. ვაჟა-ფშაველა, ტ.7. // თბილისი, 1958.
5. ზიზიულასი ი. ადამიანი და სამყარო წმინდა მაქსიმე აღმსარებელთან, ინტერნეტსტატია. // წმ. პავლეს სახელობის მართლმადიდებლური ღვთისმეტყველების ცენტრი, 2016.
6. ლომთათიძე ნ. ალასანია ნ. ანთროპოეკოლოგია. // ბათუმი, შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, 2012.
7. სირაძე რ. ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია. // თბილისი, „განათლება“, 2005.
8. სირაძე რ. ქართული კულტურის საფუძვლები. // თბილისი, თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 2000.
9. შარაბიძე თ. ქრისტიანული მოტივები ვაჟა-ფშაველას შემოქმედებაში. // თბილისი, თსუ, 2005.
10. Фогт М. Экологическая этика. // Ужгород, 2012.

ANTHROPHOECOLOGICAL PROBLEM IN THE CONTEXT OF THE GEORGIAN LITERATURE

Urdulashvili L.

Summary: Throughout the existence and century-old history of its development civilized society has been creating scientific or cultural progress. There are some fields whose existence date back not so far. Ecological science is among them. The latter represents a research subject in many directions. Ecology is noteworthy pointing out in the corner of human beings. The ecology of the spiritual world is reviled by means of a fiction. It is widely known that a primitive wild nature was “made cultural “by a human’s interference into it. In the course of time the problem of a human being and surroundings arose. In its way, that was reflected in literature.

If we look through the thinking spectrum of the Georgian Literature by a chronological principle we will see that on different stages of national creative writing the abovementioned question appears in a peculiar way. Throughout the early period of hagiography nature is not seen or it appears slightly. In the poetry by Rustaveli – as a thinker of the Renaissance Age – the nature is revealed by its original image as well as the characters’ attitude towards the nature.

In the Transitivity Age “The Sea Buckthorn Shepherd” by David Guramishvili offers us an extremely interesting reading in the abovementioned context. The expression of spiritual mood of the Romanticists is directly related with nature. In Vazha Pshavela’s creation the appearance of nature is particularly important. The nature is entirely personified by the author. In his esthetical world the universal language of nature appeals everybody to general love or kindness.

We feel the similar mood in the modern Georgian fiction. The problem of the spiritual world ecology is actual in modern situation. The adequate thinking of the issue is vitally important for the future of the whole world.

Key words: Anthropoecology, Georgian literature.